

Смерть Ельзи Басколяйт

Генріх Белль

Підвал будинку, де ми колись жили, займав крамник на прізвище Басколяйт; в сінях у нього завше стояли ящики з-під помаранчів і пахло гнилою садовиною, яка там чекала на машину, що вивозила сміття; крізь тьмяну біласту шибку до нас часто долинав гучний Басколяйтів голос — крамник своєю східнопруською говіркою нарікав на лихі часи. Одначе з натури Басколяйт був людина весела; ми знали твердо, як то можуть знати лише діти, що його лайка — гра, так само, як і його сварки з нами, і часто, коли він показувався на східцях, що вели з підвалу на вулицю, його кишені були повні яблук, і він кидав їх нам, ніби м'ячики.

Та ми цікавилися Басколяйтом через його дочку Ельзу, про яку чуди, що вона хотіла стати балериною, а може, й стала вже, принаймні часто танцювала там, у підвалі, в кімнаті з пофарбованими нажовто стінами, в сусідстві з кухнею, де порався Басколяйт,— білява тендітна дівчина з блідим обличчям підводилась навшпиньки, хвилину пливла, неначе лебідь, а потім то кружляла по кімнаті, то підлітала догори й перехоплювалась через голову. Коли смеркало, мені видно було її з вікна моєї спальні: у жовтім прямокутнику вікна малювалась її тоненька постать, обтягнена ядучо-зеленим трико, бліде, напружене обличчя, вся її яснокоса голова, якою вона часом, підлетівши, зачіпала лампочку без дашка — лампочка гойдалась, і тоді ясне кружальце світла на мить розбивало сірий морок подвір'я. Не раз, бувало, сусіди кричали: "Шльондра!" Але я не знав, що таке "шльондра". А ще дехто гукав: "Свинство!" — і хоч мені здавалося, ніби я знаю, що таке "свинство", та я не вірив, що це може стосуватись Ельзи. У відповідь раптово відчинялося Басколяйтове вікно, з хмари чаду вихилялася його велика, майже геть лиса голова, і вкупі зі струменем світла на подвір'я лився потік його лайки, з якої я не розумів ані слова. Одначе Ельзине вікно незабаром зап'яли зеленим грубим оксамитом, крізь який ледве-ледве пробивалося світло. Але я, як і досі, щовечора вдивлявся в той тьмянний прямокутник і, хоч тепер не міг уже нічого розгледіти, виразно бачив Ельзу Басколяйт, як вона у своїм ядучо-зеленому трико лебедем пливе під лампочкою без дашка.

Та ми невдовзі переїхали з того будинку, я виріс, довідався, що таке "шльондра", добре назнався, що таке "свинство", бачив багато балерин, але жодна мені так не подобалась, як Ельза Басколяйт, про яку я відтоді нічого не чув. Ми переселилися до іншого міста, а далі знялася війна, довга війна, і я не думав більше про Ельзу Басколяйт; не згадував її й тоді, коли ми знову повернулися в те саме місто.

Я спробував усякої роботи і нарешті став за шофера до оптового торгівця садовиною, бо тільки й умів у житті, що водити машину. Мені щорана виписували подорожню, видавали ящики помаранчів або яблук, кошики слив, і я рушав до міста.

Одного разу, коли я стояв під коморою, де вантажили мою машину, і перевіряв вантаж за подорожньою, з контори, заліпленої плакатами, що переконували купувати

банани, вийшов рахівник і спитав комірника:

— Чи можемо ми виконати Басколяйтове замовлення?

— Він знову дав замовлення? На синій виноград?

— Еге,— рахівник вийняв з-поза вуха олівець і зачудовано поглянув на комірника.

— Він завше замовляє те саме,— пояснив комірник.— Синій виноград, не знаю вже чому, та ми ніколи не виконуємо його замовлень. Хутчіше там! — гукнув він до вантажників у сірих халатах.

Рахівник знову сховався у своїй конторі, а я... Я більше не вважав, чи те мені вантажать на машину, що стоїть у папірці. Я знову побачив ясний прямокутник нічного вікна, побачив, як танцює Ельза Басколяйт, тоненька й бліда, в ядучо-зеленому трико, і цього ранку я поїхав не туди, куди мені веліла подорожня.

З тих ліхтарів, що біля них ми гралися дітьми, залишився лише один, та й той був безверхий. Більшість будинків лежала в руїнах, і мою машину раз у раз кидало на баюрах. На вулиці, що колись вирувала дітьми, я побачив одну-однісіньку дитину. Марний чорнявий хлопчик скоцюрбившись сидів на руїнах муру й писав на біластому поросі чоловічків. Коли я минав його, він позирнув на мене й одразу ж знову похнюпив голову. Я загальмував під будинком, де жив Басколяйт, і вийшов з машини.

Невеличка вітрина його крамнички припала порохом, пірамідки з картону, що там стояли, порозпадалися, а зеленава вивіска зробилась чорна від бруду. Я перебіг очима по стіні, рябій від зашпарованих вибоїн, нерішуче прочинив двері й поволі зійшов у підвал. У лице мені вдарило гострим духом прілих корінців, що позлипалися в кутку біля дверей; далі я вздрів Басколяйтову спину, сиві пасма, що повисмикувалися з-під кашкета, і відчув, як йому було важко наливати оцет із барила в пляшку. Він ніяк не міг дати собі ради з лійкою, пекуча юшка бігла йому по пальцях, і на підлозі стояла калюжа, підлога в тому місці підгнила, просякла кислим і рипіла під його ногами. Біля прилавка стояла сухорлява жінка в червонястому плащі й байдуже дивилася на нього. Аж ось він таки долив пляшку, заткнув, і тоді я сказав ще раз те, що був промовив біля дверей,— тихе "Доброго ранку". Але ніхто мені не відповів. Басколяйт повернувся, поставив пляшку на прилавок, і тоді я побачив його бліде, неголене обличчя.

Він підвів очі на жінку й мовив:

— Моя дочка померла... Ельза...

— Я знаю,— хрипко озвалася та,— вже п'ять років, як знаю. Мені ще порошку чистити посуд.

— Моя дочка померла,— знову сказав Басколяйт. Він дивився на жінку так, мов казав їй щось зовсім нове, мов питався в неї поради, але жінка мовила:

— Розсипного, кіло.

Басколяйт висунув з-під прилавка потьмянілий цебер, поколупав у нім бляшаною лопаткою і заходився тремтячими руками накладати жовтих грудочок у пакунок із сірого паперу.

— Моя дочка померла,— сказав він знову.

Жінка промовчала, а я оглянувся по крамниці, але так нічого й не побачив, крім

припалих порохом пакунків з макаронами, барила з оцтом, що з його крана поволі капало, порошку чистити посуд та емальованого щитка, де білявий усміхнений хлопець їв шоколад, якого вже давно не було. Жінка поставила пляшку в плетений кошик, туди ж поклала порошок і кинула на прилавок кілька дрібняків; уже йдучи, вона враз постукала пальцем себе по лобі й по-змовницькому всміхнулася мені.

Думки наринали на мене, я згадував той час, коли був такий малий, що не міг доп'ястися до прилавка, а нині простісінько дивлюсь поверх скляного ящика, де стоїть марка знаної кондитерської фірми і тепер лежать самі лишень пакуночки з меленими сухарями; і враз я ніби знову зробився маленький, відчув, що не дістаю до брудного прилавка, відчув у себе в кулаці кілька пфенігів на цукерки, побачив, як танцює Ельза Басколяйт, почув, як у дворі гукають: "Шльондра!" й "Свинство!" — аж нарешті Басколяйтів голос вернув мене до дійсності.

— Моя дочка померла.— Він сказав це машинально, сливе без чуття, стоячи край вітрини й дивлячись на вулицю.

— Так,— озвався я.

— Її вже немає на світі,— знову мовив він.

— Так,— проказав я.

Він повернувся спиною до мене, заклавши руки в кишені сірого, в плямах, халата.

— Вона любила виноград... синій... А тепер її немає на світі.

Він не питав: "Чого ви бажаєте?" або: "Чим можу стати в пригоді?" Він стояв біля вітрини, поблизу барила, з якого капав оцет, і все казав: "Моя дочка померла" або: "її вже немає на світі", не помічаючи мене.

Здавалося, я стояв так без краю довго, відречений, забутий усім світом, а повз мене шалено ринув час. Я отямився аж тоді, коли до крамниці знову зайшла якась жінка. Вона була низенька, опецькувата, кошик тримала поперед живота, і Басколяйт повернувся до неї й сказав:

— Моя дочка померла.

Жінка притакнула, почала раптом плакати й крізь плач сказала:

— Будь ласка, дайте порошку чистити посуд, розсипного, кілограм.

І Басколяйт нахилився під прилавок і став колупатися бляшаною лопаткою в цебрі. Коли я вийшов, жінка все плакала.

Чорнявий марний хлопчик, що перед тим сидів на розбитому мурі, стояв на крилі моєї машини, роздивлявся блискуче обладнання, торкав його руками, піднімав по черзі то один, то другий віничок на склі. Хлопчик здригнувся, коли я зненацька виріс позад нього, та я схопив його, заглянув у бліденьке налякане личко, дістав з ящика на машині яблуко й простяг йому. Коли я пустив його, він позирнув на мене вражено, так вражено, аж я злякався, і я схопив з машини друге яблуко, і ще, і ще одне, понатоптував ними малому кишені, понапихав за пазуху, сів на машину й подався геть звідтіля.